

РЕЦЕНЗІЯ

**кандидата наук з богослов'я, кандидата історичних наук
(за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство (історичні науки)),
доцента, доцента кафедри філософії та культурології
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
Лагодича Миколи Миколайовича
на дисертаційне дослідження Васкула Святослава Васильовича
«Постсекулярна ревіталізація релігійності: вектори християнського
богословського дискурсу та церковно-соціальних практик» поданого на
здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 03 «Гуманітарні науки»**

Актуальність теми дослідження. Актуальність дослідження зумовлена помітною трансформацією місця релігії в суспільному житті ХХІ століття. Те, що тривалий час описувалося як поступове відступлення релігійних інституцій із публічного простору, нині виглядає інакше. Релігія нікуди не зникла. Вона змінила форми своєї присутності, мову спілкування із суспільством та способи соціального служіння. Християнські Церкви дедалі активніше діють у тих сферах, які ще донедавна вважалися переважно світськими. Йдеться про гуманітарну допомогу, волонтерство, військове і медичне капеланство, захист прав людини, міжнародну адвокацію та підтримку постраждалих. Ця діяльність формує нову конфігурацію суспільної взаємодії, де богословська рефлексія поєднується з конкретною практикою солідарності. У результаті релігійність постає не як залишок традиції, а як жива система цінностей, спрямована на підтримку людської гідності.

Український досвід надає цій проблематиці особливої переконливості. Повномасштабна російсько-українська війна актуалізувала моральні, екзистенційні та світоглядні питання, на які релігійні спільноти відповідають не декларативно, а через реальні дії. Церкви стали простором довіри, співчуття та громадянської мобілізації. Власне, це добре видно у практиках міжконфесійної співпраці, духовної опіки військових, підтримки вимушено переміщених осіб та участі в міжнародному свідченні про злочини агресора.

Дослідження постсекулярної ревіталізації релігійності дає змогу глибше осмислити, як змінюється християнський богословський дискурс, яким чином оновлюється соціальна місія Церкви та як релігійні інституції стають суб'єктами суспільної консолідації. Це робить поточне дослідження теоретично вагомим і практично значущим для релігієзнавства, філософії релігії, богослов'я та аналізу сучасних українських трансформацій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до науково-дослідної проблематики кафедри філософії та культурології філологічного факультету: «Ціннісно-смісловий потенціал філософії і науки: пошук відповідей на виклики 21 століття» (2019–2025 рр., номер державної реєстрації 0120U102712) та «Вплив цінностей і наукових знань на процеси соціальної інтеграції та рух до сталого розвитку в Україні» (2025–2029 рр., номер державної реєстрації 0125U003657).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукові положення, висновки та рекомендації, представлені в дисертаційній роботі, характеризуються належним рівнем теоретичної аргументації, логічною послідовністю та методологічною виваженістю. С.В. Васкул чітко визначив об'єкт і предмет дослідження, коректно сформулював мету та систему аналітичних завдань. Структура дисертації є внутрішньо узгодженою, а зміст усіх розділів повною мірою відповідає поставленій меті та забезпечує її досягнення. Висновки сформульовано послідовно, вони безпосередньо впливають із проведеного аналізу та відображають авторську концепцію постсекулярної ревіталізації релігійності.

Дисертант опрацював значний масив наукових джерел, який охоплює класичні та новітні праці з релігієзнавства, філософії релігії, соціології, богослов'я, а також офіційні документи християнських Церков, матеріали міжнародних організацій та результати соціологічних досліджень. Це забезпечило належну джерельну базу та високий рівень концептуальної обґрунтованості роботи.

У дисертації застосовано системний, соціально-функціональний, герменевтичний, феноменологічний, історико-генетичний і компаративний методи, що є адекватними предмету дослідження та забезпечують достовірність отриманих результатів.

Основні положення дисертації апробовано на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях. Результати дослідження відображено у трьох статтях у фахових виданнях України, одній статті у виданні, що індексується у Web of Science Core Collection та Scopus, а також у чотирьох тезах доповідей. Це підтверджує належний рівень апробації та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційної роботи.

Основні положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, їх новизна.

У першому розділі дисертант обґрунтував концептуально-методологічні інтенції дослідження, зосередивши увагу на тематичному спектрі джерел, наукових праць, термінологічному апараті та методологічній логіці аналізу постсекулярної ревіталізації релігійності. Автор послідовно залучив праці М. Вебера, Е. Дюркгайма, Ч. Тейлора, Х. Казанови, П. Бергера, Г. Деві, Ю. Габермаса, а також напрацювання українських релігієзнавців, що дало змогу розглядати постсекулярність не як просте повернення релігії, а як зміну способів її публічної присутності, соціального служіння та взаємодії з громадянським простором (с. 29–40). Окремий науковий інтерес становить уточнення змісту понять «постсекулярність», «ревіталізація релігійності», «церковно-соціальні практики», «публічне богослов'я», оскільки саме через ці категорії дисертант вибудовує власну аналітичну модель дослідження (с. 41–49). Новизна цього розділу полягає в поєднанні філософсько-релігієзнавчого, богословського та соціально-функціонального підходів, які дали змогу побачити релігійність як динамічний феномен, пов'язаний із цінностями,

інституціями, практиками солідарності та новими формами суспільної відповідальності.

У другому розділі С.В. Васкул дослідив постсекулярність як контекст новітньої ревіталізації релігійності. Дисертант аналізує трансформацію сучасної релігійності через релігієзнавчо-соціологічну оптику, звертаючись до змін у довірі до Церков, до публічної активності релігійних інституцій, до зміщення релігії з приватної сфери у простір соціальної дії (с. 51–64). У підрозділі 2.2 автор розкриває філософсько-релігієзнавчі підходи до постсекулярних процесів, показуючи, що постсекулярний поворот не скасовує секулярності, а радше переозначає її межі та відкриває нові канали діалогу між релігійним і світським мисленням (с. 65–76). Наукова новизна цього полягає в тому, що дисертант інтерпретує ревіталізацію релігійності як процес якісного оновлення соціальної функціональності релігії, а не як механічне відновлення традиційних форм церковного впливу. Це, власне, одна із сильних сторін роботи.

У третьому розділі дисертант зосередився на християнському богослов'ї про ціннісні та спільотно-комунікативні пріоритети сьогодення. У підрозділі 3.1 розкрито аксіологію сучасного християнського дискурсу, зокрема через аналіз проблем людської гідності, свободи, справедливості, солідарності, відповідальності та служіння ближньому (с. 78–105). Автор показав, що християнське богослов'я в постсекулярну добу дедалі активніше виходить за межі внутрішньоцерковної мови та набуває соціально етичного спрямування. У підрозділі 3.2 досліджено ревіталізацію ідеалів спільнотності в богослов'ї кінця ХХ, початку ХХІ ст., зокрема через екуменічну концепцію, документи II Ватиканського Собору, Критського Собору 2016 року, а також практики міжконфесійної взаємодії (с. 106–125). Новизна цих положень полягає в обґрунтуванні переходу від «літургійної ізоляції» до публічного богослов'я, орієнтованого на гуманітарну дію, соціальну дияконію та надконфесійну солідарність.

У четвертому розділі рецензованої роботи досліджено соціально значущі практики українських християнських Церков на тлі викликів сьогодення. Дисертант розглядає український релігійний простір як середовище плюралізму, конкурентного деномінаціоналізму та формування громадянської суб'єктності релігійних спільнот (с. 128–147). Особливо значущим є аналіз діяльності українських Церков у період повномасштабної війни, коли релігійні інституції проявили себе у волонтерстві, військовому і медичному капеланстві, гуманітарній допомозі, підтримці постраждалих, міжконфесійній співпраці та міжнародній адвокації (с. 148–175). Власне, тут найбільш виразно простежується прикладна новизна дисертації: автор обґрунтовує роль ВРЦіРО як постсекулярного суб'єкта релігійної адвокації та пропонує інтерпретацію цієї діяльності як «дипломатії свідчення». До нових положень належить також розгляд церковної суб'єктності як чинника деколонізації релігійної свідомості, протидії сакралізованим неоімперським ідеологемам та утвердження моральної артикуляції українського суспільства.

Основні результати дисертації узагальнені у висновках, де автор доводить, що постсекулярна ревіталізація релігійності є закономірною формою трансформації сучасного релігійного буття, яка реалізується через оновлення християнського богословського дискурсу та розвиток церковно-соціальних практик (с. 177–184). Наукові рекомендації дисертанта стосуються розвитку державно-церковного партнерства, інституціоналізації капеланства, посилення соціальної відповідальності Церков, підтримки міжконфесійної солідарності та осмислення релігійної адвокації як ресурсу гуманітарної присутності України у світі. Вагомий перелік джерел і додатків посилює доказовість результатів, а сама робота має виразну теоретичну і практичну новизну для релігієзнавства, соціального богослов'я та аналізу церковно-суспільних процесів в Україні.

Підсумкові результати дисертаційної роботи систематизовано та узагальнено у висновках автора.

Дотримання вимог академічної доброчесності. У дисертаційній роботі С. В. Васкула вимоги академічної доброчесності дотримано в повному обсязі. Автор послідовно керується принципами наукової об'єктивності, коректного цитування та академічної етики. Усі використані джерела належним чином відображені у списку літератури та супроводжуються відповідними посиланнями в тексті. Прямі цитати, парафрази, концептуальні положення та фактичні дані, запозичені з праць інших дослідників, оформлено відповідно до встановлених вимог. У роботі не виявлено ознак академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації або інших порушень академічної доброчесності. Результати перевірки дисертації засвідчують самостійний характер виконаного дослідження та належний рівень його академічної культури.

Теоретичне та практичне значення результатів і висновків дисертації, пропозиції щодо їх використання. Результати дослідження мають вагоме теоретичне і прикладне значення та можуть бути використані науковцями, закладами вищої освіти, релігійними організаціями, органами державної влади та інститутами громадянського суспільства. Теоретичні положення роботи поглиблюють наукові уявлення про постсекулярність, ревіталізацію релігійності та трансформацію соціальної місії християнських Церков. Практичні рекомендації доцільно застосовувати під час розроблення освітніх курсів з релігієзнавства, філософії релігії та богослов'я, удосконалення державно-церковної взаємодії, розвитку капеланського служіння, підтримки міжконфесійного діалогу та формування програм соціального служіння релігійних спільнот в Україні.

Зауваження та дискусійні питання дисертації. Незважаючи на високий теоретичний рівень, концептуальну цілісність та належну аргументованість дисертаційної роботи, окремі її положення викликають дискусію і потребують подальшого наукового уточнення та розвитку.

1. У першому розділі автор детально аналізує методологічні підходи, термінологічні засади та історію формування концепції постсекулярності. Втім, у роботі бракує узагальнювальної концептуальної схеми, яка б стисло й наочно відображала логіку взаємозв'язку між категоріями «секуляризація», «постсекулярність», «ревіталізація релігійності», «публічне богослов'я» та

«церковно-соціальні практики» (с. 41–49). Така модель сприяла б кращому сприйняттю авторської концепції та додала б методологічному розділові структурної завершеності.

2. У другому розділі, аналізуючи релігієзнавчо-соціологічні параметри сучасної релігійності, дисертант спирається на результати авторитетних соціологічних досліджень. Однак варто було б додати зведену порівняльну таблицю, яка б показала динаміку конфесійної самоідентифікації, рівня довіри до Церков та релігійних практик населення України за тривалий часовий період (с. 57–63). Це надало б емпіричним спостереженням більшої системності.

3. У підрозділі, присвяченому філософсько-релігієзнавчим підходам до постсекулярності, автор зосереджується переважно на європейському інтелектуальному дискурсі. Натомість залучення праць дослідників ісламської, юдейської чи східної релігійної традиції дало б змогу розширити компаративні горизонти роботи та перевірити, наскільки окремі теоретичні висновки є універсальними.

4. У третьому розділі дисертант переконливо аналізує аксіологічні параметри сучасного християнського дискурсу. Проте категорії «спільнотність», «соборність», «комунітарність» та «солідарність» подекуди вживаються як близькі за змістом поняття без достатньо чіткого розмежування їхнього богословського та соціально-філософського значення (с. 106–118). Більш деталізоване понятійне розрізнення підвищило б аналітичну точність роботи.

5. У підрозділі 3.2 автор обґрунтовує високий потенціал екуменічної концепції для формування міжконфесійної солідарності. Водночас доречно було б ширше висвітлити богословські та канонічні суперечності між окремими конфесіями, які на практиці можуть обмежувати глибину й сталість таких форм співпраці.

Загальний висновок. Дослідження Святослава Васильовича Васкула на тему «Постсекулярна ревіталізація релігійності: вектори християнського богословського дискурсу та церковно-соціальних практик» є самостійним, завершеним і цілісним науковим дослідженням, яке характеризується актуальністю, належним рівнем наукової новизни, теоретичною обґрунтованістю та практичною значущістю. Основні результати дисертації підтверджені науковими публікаціями автора та апробацією на науково-практичних конференціях.

Дисертаційна робота відповідає «Вимогам до оформлення дисертації», затвердженим Наказом МОН України від 12.01.2017 р. № 40 (зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 759 від 31.05.2019 р.) та вимогам пунктів 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022 р., № 502 від 19.05.2023 р., № 507 від 03.05.2024 р.), а її автор, Васкул Святослав Васильович, заслуговує на

присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 031 «Релігієзнавство».

Рецензент

кандидат наук з богослов'я,

кандидат історичних наук

(за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство (історичні науки)),

доцент, доцент кафедри філософії та культурології

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича

Микола ЛАГОДИЧ

